

Rosamond McKitterick, *Charlemagne. The Formation of a European Identity*, Cambridge University Press: Cambridge–New York 2008. xvii + 460 s. (Aiemmin saksaksi, *Karl der Große*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt 2008).

Käsillä oleva teos on merkittävä kontribuutio karolingiajan tutkimukseen, joskin on heti alkuun todettava, että takannen mainoslauseen luonnehdinta "for anyone interested in the medieval past" on laskettava genreen kuuluvaksi liioitteluksi. Kyseessä on Kaarle Suuren hallituskauden tutkimus, jossa kirjoittajan sanoin tarkastellaan (s. xi) "both what we can know about Charlemagne and what we think we know". McKitterick tarjoaa itse asiassa vähemmän tietoa 'Kaarle Suuresta ja erään eurooppalaisen identiteetin muodostumisesta', mutta melkoisesti teräviä huomioita siitä, mitä kyseisestä aiheesta on ajateltu tiedettävän. Tästä avointen kysymysten ylimäärästä suhteessa vastauksiin, sekä käsittelyn yksityiskohtiin menevästä raskaudesta johtuen vaatii kirjan vastaanotto kohtuullista aikakautta koskevan tutkimuksen tuntemusta, vaikka se varmasti olisi opettavaista luettavaa muillekin medievalisteille.

Kirja alkaa asiaan kuuluvasti Kaarle Suuren henkilöä ja hallintoa koskevien lähteiden analyysillä (s. 1–56). McKitterick käy ensin läpi 800-luvulla laadittuja henkilökuvia, alkaen Einhardin kuuluisasta elämäkerrasta. Kirjoittaja alleviivaa sitä, miten tämä, silminnäköjen kuvaus suuresta karolingihallitsijasta, aloittaa vääristyneiden tulkintojen ketjun, jossa Kaarle ja hänen hallintoaan tarkastellaan lähinnä vuonna 800 tapahtuneen keisariksi kruunauksen jälkeisestä perspektiivistä, sekä hänen seuraajiensa

tarpeista käsin. McKitterick palaa lähteille, esittelemään karolingista annalistiikkaa, erityisesti *Annales regni Francorum* -nimellä tunnetun annaalien perheen tekstihistoriaa. Siinä on McKitterickin mukaan nähtävissä miten yleisesti karolingiperheen johtamien frankkien historiana alkanut, todennäköisesti vuosien 788 ja 795 välissä laadittu teksti muokataan Kaarlen keisarikruunauksen jälkeen jälkikäteisesti nimenomaan Kaarlen ja hänen esi-isensä roolia korostavaksi. Lisäksi Kaarlen keisarivuotia koskeva osuus (vuodet 799–814), joka muodostaa merkittävän karolingisen keisari-ideologian muotoilun, on todennäköisesti laadittu vasta hänen seuraajansa, Ludwig Hurskaan aikana. Lopputulema onkin, että Kaarlen oman hallinnon historiallinen kehitys häviää näissä hänen hallintonsa loppukauden ja Ludwig Hurskaan hallinnon horisontista laadituissa kertovissa lähteissä.

Tätä lähteiden kerrostumia tarkastelevaa lukua seuraa esitys Kaarlen vallan juurista ja poliittisesta kehityksestä, aina karolingisuvun kantaperheistä pippinideistä ja arnulfingeista hänen omaan hallintoonsa ja valtakunnan ulkosuhteisiin (s. 57–136). Yleisesti McKitterick vakuuttavasti poistaa teleologiaa Kaarlen valtaannousun, hallinnon ja perimysjärjestelyjen kuvauksesta, ja huolellisesti eri lähteitä vertailemalla osoittaa miten vähän varmaa tietoa eräistä avainkehityksistä on saatavissa. Luvun loppupuoli tarkastelee valtakunnan laajentumista Kaarlen aikana, poistaen kehityksestä jälkikäteisten kuvausten tuomaa suunnitelmallisuutta, ja korostaen toisaalta valtakunnan laajentumisen opportunistista luonnetta, toisaalta sen ideologisen pohjan kehittymistä. On huomautettava, että jo kahden ensimmäisen luvun perusteella on kirjan suurin esitystekninen heikkous selvä: kunnolliset väli-yhteenvedot puuttuvat, lukukohtaisen yhteenvedon painottuessa kunkin luvun loppupuolella käsiteltyyn, mikä vaikeuttaa argumentin seuraamista ja luvun kokonaisuuden relevanssin ymmärtämistä kirjan pääteeman, frankkien identiteetinrakennuksen, kannalta. Kyseinen rakenteellinen piirre myös hukuttaa monia merkittäviä tulkintoja ja huomioita.

Kolmannessa, kuninkaalliselle hoville omistetussa luvussa (s. 137–213) esitellään koko kirjan loppuosaa yhdistävä kysymys Kaarlen hovin vaikeasti tavoitettavasta luonteesta ja paikasta ajassa ja avaruudessa. Kaarlen hovi, sekä käsitteenä että fyysisenä paikkana hallitsee esityksiä karolingisesta reformista ja sen kulttuurista. McKitterick huomauttaa, että samalla kun tutkijat ovat kehitelleet teorioita karolingisesta itineranttikuninkuudesta, on Aachen, jossa yhä tänäänkin monumentit muistuttavat Kaarlen hovista, vanginnut useiden huomion. Kuten monet muutkin Kaarlen hallinnon piirteet, hänen hovinsa McKitterickin mukaan nähdään liiaksi

muuttumattomana ja tulkitaan lähinnä vasta Ludwig Hurskaan ajalta säilyvien lähteiden valossa. Kirjoittaja tarttuu ensiksi hovielämää kuvittamaan usein käytettyihin runoihin, ja toteaa niiden kuvaukset niin yleisluontoisiksi ja kaavamaisiksi, että niitä on vaikea kytkeä mihinkään tiettyyn olemassa olleeseen hoviympäristöön. Tämän jälkeen hän tarkastelee hovin sisäisten järjestelyjen ja virkojen rekonstruointiin käytettyä Hinkmar Reimsiläisen *De ordine palatii* -traktaattia (881), joka kirjoittajansa mukaan pohjaa Adalhard Corbielaisen kuvaukseen Kaarlen hovista. McKitterick argumentoi varauksellisesti tekstin luotettavuutta hovin virkojen kuvaajana, ja ehdottaa Adalhardin alkuperäisen tekstin olleen opas Kaarlen pojan Pippinin italialaisen hovin järjestämiseen 781.

McKitterick tuo selvästi esiin, että Aachen, jonka ensimmäinen monumentaalirakennus, kappeli, valmistui vasta n. 796, oli vain yksi Kaarlen palatsien joukossa. Kaarle peri isältään merovingien ja varhaisten karolingien palatseja (mm. Compiègne, Quierzy, Verberie) ja otti hallintaansa vanhoja (Pavia, Regensburg) tai rakensi uusia (Frankfurt, Nijmegen, Ingelheim, Paderborn) valloittamallaan alueilla. Erityisesti Nijmegenin, Ingelheimin ja Paderbornin palatsit nousevat aikalaiskuvauksissa loistonsa ja merkityksensä kannalta Aachenin rinnalle. Todettuaan muidenkin palatsien olemassaolon McKitterick siirtyy tarkastelemaan teorioita Kaarlen itineranttikuninkuudesta, hallinnosta, joka olisi perustunut kuninkaan henkilökohtaiselle läsnäololle ja siis vaatinut hänen hovinsa jatkuvaa liikettä ympäri valtakunnan. McKitterick toteaa, että ajatus nojaa toisaalta vanhentuneisiin sivistyshistoriallisiin teorioihin varhaiskeskiaikaisen kuninkuuden rakenteellisesta kehityksestä, toisaalta verrattaen hyvin tunnettuihin ottolaisten ja saalilaisten keisarien liikkuvan hallinnon käytänteisiin, joita on lähteiden puutteellisuuden takia käytetty tulkitsemaan myös Kaarlen hallintoa. Kohtuullisen pitkä ekskursion lahjoitusasiakirjoihin kuninkaan kulloisenkin sijainnin lähteinä tuottaa tulokseksi, ettei Kaarlen nimissä annettujen lahjoitusten päiväyspaikasta voi välttämättä päätellä missä kuningas on kulloinkin ollut—sen sijaan osoittautuu, että 'palatsin' notaarit oli levitetty keskuksiin ympäri valtakuntaa. Kaarle kyllä liikkui paikasta toiseen, mutta ei suinkaan koko hovinsa kanssa—tai läheskään aina tiukasti hallinnollisista syistä. McKitterick huomauttaa, että Kaarle vähensi hallintokautensa aikana valtansa riippuvuutta henkilökohtaisesta läsnäolostaan, samalla kun lisäsi vähitellen aikaa jonka vietti merkittävimmäksi palatsikseen muodostuvassa Aachenissa.

Seuraavaksi McKitterick siirtyykin tarkastelemaan edustuksellisen hallinnon järjestelyjä ja kommunikaatiota (s. 214–291). Hän toteaa säilyneiden hallinnollisten kirjeiden häviävän pienen määrän (toisin kuin esimerkiksi valtionpäämiesten tai kirkollisia kirjeitä, näitä ei säilytetty esimerkiksi hartaus- tai muistomerkkitarkoituksessa), mutta argumentoi vakuuttavasti niiden kertovan kirjallisen kommunikaation jokapäiväisyydestä. McKitterick siirtyy hallintokokouksiin, ja toteaa, että toisin kuin on totuttu ajattelemaan, Kaarlen nimissä julkistetut kapitulaarit eivät välttämättä aina perustuneet keskusteluihin kokouksessa kuninkaan, paikallishallinnon ja kirkon edustajien välillä. McKitterick nostaa esille kapitulaarien puutteellisen tutkimustilanteen, mutta kiinnittää huomiota niiden varhaiseen käsikirjoitustraditioon, joka viittaa siihen, että *missi dominici*, Kaarlen kiinteää paikallishallintoa täydentämään asettamat vaihtuvat käskynhaltijat, joilla oli mm. kuninkaan tuomiovalta, käyttivät niitä oman hallintonsa oppaina. Lopuksi McKitterick tarkastelee karolinkivaltakunnan ulkosuhteita ja kiinnittää sodan lisäksi huomiota keskinäisten erojen kautta molempien osapuolten auktoriteettia pönkittävän diplomatian.

Henkilökohtaisesti koin viimeisen, 'karolingisen reformin' ja *correction* luonteeseen pureutuvan luvun (s. 292–380) mielenkiintoisimmaksi. McKitterick toteaa, että reformiajattelun siemen on karolinkihallitsijoiden paavisuhteessa, mutta kysyy, voidaanko tässä oikean uskonnollisen opin ja -käytännöt sekä menestyksellisen hallinnon kausaalisuhteeseen kytkevässä ideologiassa nähdä kehitystä tai painotuseroja Kaarlen hallintokautena. McKitterick kertoo Kaarlen luostari- ja piispanimityspolitiikan, reformin keskeiset hankkeet ja teologiset kiintopisteet, ja palaa sitten kuninkaan omaan uskonnollisuuteen, argumentoiden, että osallistuminen kirkollisten instituutioiden kehittämiseen ja pyhimysten kunnioittaminen selittävät pitkälti Kaarlen liikkeitä jo ennen kuin hänestä tuli kuningas. Kuninkaallinen kunnioitus tietyille kulteille oli osa ohjelmaa pyhimyskulttien reformoimiseksi, ja valtakunnan 'pyhän maantieteen' rakentamiseksi: Kaarlen käytännön toimissa näkyy halu ylläpitää niin roomalaisten marttyyrien kuin merovinkiaikaistenkin pyhimysten muistoa. Kuninkaan reliikkikokoelman ja -lahjoitusten, sekä hoviin yhdistettyjen liturgisten kirjojen tarkastelulle McKitterick rakentaa kuvaa Kaarlen omasta uskonnollisuudesta. Samalla hän esittää, että Neitsyt Marialle pyhitetyn Aachenin keskeinen merkitys perustui ennen kaikkea sen uskonnolliselle paikalle valtakunnan 'pyhässä maantieteessä'. Rakentaen huomioilleen hovien ja hallinnon hajautetusta sijainnista, McKitterick esittää, että

karolingien liturginen reformi eteni erilaisina kokeiluina kuninkaallisissa kappeleissa ympäri valtakuntaa, kunnes Aachenin valmistuttua liturgiaa alettiin levittää sieltä. Samalla paikallisten erityispiirteiden annettiin säilyä, kuten pyhimyskultissakin.

Hahmoteltuaan reformin teemoja ja tapoja, siirtyy McKitterick tarkastelemaan hovin kirjoja, kirjastoa ja kirjoituspajaa, *scriptoriumia*. Hoviin, missä se ikinä olikaan, on tutkimuksessa sijoitettu mitä mielikuvituksellisimpia kirjakokoelmia, ja -tuotantoa—tokihan keskusjohteisella kulttuurireformilla oli kirjavarasto ja mallikirjojen tuotantoyksikkö? McKitterick alkaa purkaa vyyhteä pohjalta, aloittaen paleografisin perustein yhteen kuuluvista kirjoista, jotka voidaan paikallistaa Kaarlen tai hänen perheensä omaisuudeksi. Näistä tarkastelu laajenee kirjoihin, joissa kirjoittaa samoja tai tarpeeksi samankaltaisia käsiä kuin hovin varsinaisissa kirjoissa. Jäljelle jää kuitenkin paleografisen metodin perusongelma: ulkoasua vertailemalla voidaan tunnistaa ryhmä kirjoittajia, jotka toimivat samojen kirjojen ääressä—ja hoviin paikallistetut kirjat voidaan jopa määrittää yhtenäistä tyyliä noudattavan *scriptoriumin* tuotteiksi. Mutta metodi ei kerro, missä kirjat on kirjoitettu—kirjoittajan tyyli kertoo ensisijaisesti siitä, missä hänet on koulutettu kirjoittamaan. McKitterick toteaa karolingisten kirjoituspajojen tutkimuksen osoittavan, että hovin käsikirjoitusten kirjurit ovat saaneet koulutuksensa jossakin Reinin / Moselin keski-/alajuoksulla. Mutta kirjoittivatko he siellä, missä heidät koulutettiin, vai siellä, missä kirjoja kulloinkin tuotettiin? Toisaalta muutamia kirjureista tunnetaan nimeltä, ja heillä tiedetään olleen henkilökohtainen kosketus 'hoviin', toisaalta McKitterickin mukaan tuotannon korkeatasoisuus viittaa keskukseen, jolla on vakiintunutta osaamista kirjanvalmistuksessa, mikä saattaisi viitata yhteen tai useampaan luostariin tai muuhun kirkolliseen keskukseen.

Lopulta McKitterick huomauttaa uusimman tutkimuksen purkaneen myös Bernhard Bischoffin keskeisimmän todistuskappaleen 'hovikirjaston' mittavista (klassisista) varannoista: erääseen käsikirjoitukseen tallennettu klassisten tekstien luettelo on kirja- muttei kirjastoluettelo, eikä sitä voi kytkeä hoviin.¹ McKitterick ehdottaa, että kyseessä olisi oppimateriaalin luettelo latinan opetusta varten. Lopulta kuva 'hovin' kirjallisesta elämästä rakentuu 'hovissa' toimineiden yksittäisten oppineiden varaan, mutta heidän työnsä yhdistäminen jonkinlaiseen 'hoviin' kirjallisena yhteisönä on kauniisti sanottuna hankalaa—kääntäen, kuten McKitterick toteaa,

¹ Viimeaikaisesta keskustelusta käsillä olevan kirjan lisäksi ks. Michael Gorman, 'The Oldest Lists of Latin Books', *Scriptorium* 58 (2004), 48–63, tässä 50–53.

kyvyttömyys kiinnittää kaikkea frankkivaltakunnan kirjallista toimintaa hoviin on kouriintuntuvin esimerkki Kaarlen onnistumisesta pyrkimyksessä rohkaista kulttuuritoimintaa halki valtakunnan. McKitterick päätyy myös alleviivaamaan välillistä evidenssiä hovista johdetuista yhtenäistämishankkeista, joihin on täytynyt liittyä tiettyjen mallitekstien levittäminen.

Mitä sitten jää käteen? Kirja kokoaa perinpohjaiselle asiantuntemukselle nojaavia huomioita ja uudelleenarviointeja Kaarlen hallinnosta ja karolingisesta reformista, ja osoittaa kuin ohimennen aate- ja kulttuurihistorian olennaisen yhteenkuuluvuuden poliittisen historian kanssa. Varsinainen synteesi 'erään eurooppalaisen identiteetin muotoutumisesta' vaikuttaa kuitenkin vain osittaisesti artikuloitulta. Vakuuttavimmin McKitterick onnistuu tavoitteessaan purkaa tulkintoja, joissa Kaarlen hallituskausi on nähty monoliittina, sekä osoittaa, ettei Kaarle ja hänen tavoitteitaan voi ottaa itsestään selvinä. McKitterick argumentoi, että karolingisen reformin painotukset kansakunnan ja hallinnon rakentamisesta autoritatiivisille ja tarkastetuille teksteille olivat Kaarle Suuren kestävin saavutus—seikka jonka hän toteaa jääneen poliittisesta ideologiasta ja vallan legitimaatiosta kiinnostuneelta tutkimukselta huomaamatta. Lopputuloksena on kirja, jota karolingisesta ajasta kiinnostunut ei voi ohittaa, mutta joka kenties antaa muille vähemmän kuin pitäisi.

Jesse Keskiäho, FM
Historian laitos, Helsingin yliopisto
jesse.keskiaho[at]helsinki.fi